

แบบเรียนภาษาไทย

หนังสืออ่านเรื่อง ดอนเจดีย์

สำหรับชั้นมัธยมตอนกลาง

พิมพ์ครั้งที่ ๓๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๗๔

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๑๐ สตางค์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ

ปากคลองบางลำพูบน พระนคร

กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

แบบเรียนภาษาไทย

หนังสืออ่าน เรื่อง ดอนเจดีย์

สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนกลาง

:O:

กศ. พม. พ.ศ. ๒๕๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๐๔

ปกกระดาษราคาเล่มละ ๑๐ สตางค์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ

ปากคลองบางลำพูน พระนคร

กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ

มีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ

คำนำ

เรื่องเสด็จพระราชดำเนินไปตอนเจดีย์ เพื่อนมัสการ
พระเจดีย์ ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีชัยชนะยุทธหัตถีณ
เห็นเหมาะที่จะใช้เป็นหนังสืออ่านในแผนกวรรณคดีภาษาไทย
สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนกลางได้ จึงขอพระบรมราชานุญาตคัด
มาจากหนังสือจดหมายเหตุเสือบา พิมพ์ขึ้นใช้

เรื่องนอกจากได้ความรู้ในเชิงประพจน์แล้ว ยังได้
ความรู้ในทางสืบค้นและสันนิษฐาน โบราณคดีประกอบประวัติ
ศาสตร์ให้เด่นชัดยิ่งขึ้น และเนื้อเรื่องก็เป็นไปในทางปลุกใจ
ผู้ศึกษาให้เกิดความกล้า และให้น้อมไประลึกถึงพระ
คุณในสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้เอาพระวรกายเข้าบูกบนฝ่า
อันตราย บอingkันชาติบ้านเมืองจนมีชัยชนะ ได้ดำรง
อิสสรภาพและพระเกียรติยศปรากฏสืบมา และทั้งเป็นเครื่อง
สำแดงพระราชจริยาวัตรในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหา
วชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ใฝ่พระราชหฤทัยในอันที่จะ
ปลุกใจชนชาติไทย ให้ตนตาตนใจและมีสามัคคีธรรมพร้อม
เพรียงกันบากบั่นรักษาพระมหากษัตริย์ และชาติบ้านเมืองให้
เจริญรุ่งเรืองอีกด้วย.

กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ

วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔

เรื่องเสด็จพระราชดำเนิน

ไปนมัสการพระเจดีย์ทศมเต็ญพระนเรศวรมหาราช

มัชยชนะนยะยททหัตถิ

เมื่อความปรากฏมาในพระราชพงศาวดารว่า ครั้นเมื่อพระ
มหาอุปราชเมืองหงสาวดียกกองทัพใหญ่เข้ามากรุงสยาม เมื่อ
ปีมะโรงจุลศักราช ๙๕๔ พ.ศ. ๒๑๓๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เสด็จยกกองทัพหลวงออกไปต่อสู้ ไททรงท้ายทหัตถิ คือชนช้าง
ตัวต่อตัวกับพระมหาอุปราชเมืองหงสาวดี สมเด็จพระนเรศวร
มหาราชฟันพระมหาอุปราชขาดคอช้าง มัชยชนะ ตกกองทัพหง
สาวดีพ่ายแพ้ไป แล้วได้มีรับสั่งให้สร้างพระเจดีย์ ขึ้นไว้ณที่ไททรง
ชนะนยะยททหัตถิ ๑ ในหนังสือพระราชพงศาวดารซึ่งได้ลงพิมพ์
ปรากฏมาแล้วก่อนนี้ว่า ท้ายทหัตถิและที่สร้างพระเจดีย์ น
้อยณตำบลตะพังกร การตรวจค้นหาพระเจดีย์ ของคนแรกก่อนมา
อาศัยเนื้อความตามที่ได้ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พระ
มหาอุปราชหงสาวดียกกองทัพเข้ามาทางเมืองกาญจนบุรี ฝ่าย

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จยกกองทัพหลวงโดยทางสถลมารค
จากป่าโมกเมืองอ่างทองไปต่อสู้ข้าศึก เข้าใจว่าพระเจ้ายกจะอยู่ที่
ค่ายลตะพังกร ในเส้นทางระหว่างเมืองกาญจนบุรี เมืองสุพรรณบุรี
และเมืองอ่างทอง ครั้นตรวไปโตความว่า ที่ซึ่งเรียกว่าตะพังกร
มีหลายแห่ง เพราะคำว่า ตะพังกร ศัพท์โบราณแปลแต่ว่า บ่อน้ำ
ซึ่งบุคคลชกและกรข้าง ๆ ถ้วยไม้หรือถ้วยอิฐไม่ให้ดินพัง ที่ค่าย
บ้านเก่า ๆ แห่งใดมีบ่อเช่นนั้น ก็มักเรียกว่าตะพังกร ตรวมา
ช้านานหลายปี ก็ไม่ได้พบพระเจ้ายกซึ่งมีสำคัญควรเชื่อว่า เป็น
พระเจ้ายกซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงสร้างไว้ การที่
ตรวค้นหาพระเจ้ายกครั้งนี้มา จนหอพระสมุดวชิรญาณหาหนังสือ
พระราชพงศาวดารไทยฉบับ ๑ เป็นฉบับเก่า แต่งโดยกระแสร
รับสั่งของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อปีวอกจุลศักราช ๑๐๔๒
พ.ศ. ๒๒๒๓ ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับนี้กล่าวว่า การ
ศึกครั้งนั้น พระมหาอุปราชยกกองทัพเข้ามา ตั้งรวมพลที่ค่าย
ตะพังกร แขวงเมืองสุพรรณบุรี แล้วยกกองทัพต่อเข้ามา ฝ่าย
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จยกกองทัพหลวงออกไปต่อสู้ข้าศึก
ได้ทรงทำยุทธหัตถี มีชัยชนะพระมหาอุปราชที่ใกล้หนองสาหร่าย
เมื่อโตความแปลกออกไปตามพระราชพงศาวดารฉบับนี้ พระยา

แผนที่ มีหลักฐานประกอบควรเชื่อได้ว่า เป็นพระเจดีย์ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้มีรับสั่งให้สร้างขึ้นไว้ ในที่ซึ่งทรงชนะยุทธหัตถีเป็นแน่แล้ว นับว่าโคกพยอมนี้สำคัญยิ่งของกรุงสยาม และของชาติไทยแห่ง ๑ ซึ่งควรจะปดปรามโดยทันท่วงที ด้วยการที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงชนะยุทธหัตถีคราวนั้น เป็นเหตุให้เมืองไทยได้มั่นคงเป็นอิสสรภาพดังปรากฏมาในพระราชพงศาวดาร จึงมีพระราชประสงค์จะเสด็จไปนมัสการให้ถึงที่พระเจดีย์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในระหว่างเวลาที่เสด็จออกไปประทับอยู่ที่เมืองนครปฐม อย่างเคยมาแต่ก่อนในฤดูแล้ง ปีนี้ แต่มีพระราชประสงค์จะมีให้ราษฎรได้ความลำบากเกือวอน และเพราะเหตุที่ประจวบเวลาฝนชุกชุ่มเสียออกสนาม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งให้เตรียมการเสด็จโดยกระบวนเสด็จที่ประทับพลับพลาตามระยะทาง ให้ทำเป็นแต่ค้ำหนักขนาดเล็กน้อยพอประทับพัก ไม่ให้ทำเป็นค่ายหลวง มีบริเวณพลับพลาใหญ่โตอย่างธรรมเนียมเสด็จประพาสเข้ามาแต่ก่อน

ครั้นวันศุกร์ที่ ๑๖ มกราคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากกรุงเทพ ฯ โดยทางรถไฟ ไปประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์เมืองนครปฐม ๔ วัน พอเตรียมการทั้งปวงพร้อมแล้ว ก็

เสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารค พร้อมด้วยเสด็จบำรุงรักษาพระองค์
 กองหลวงทั้งกองราบและกองผสม และลูกเสด็จหลวงโรงเรียนมหาด
 เล็ก และเสด็จบำเหน็จพลนครชัยศรี รวมกระบวนเบ็ดเสร็จ ๔๐๐ เศษ
 มุ่งลงลำเลียงสระเบียง ฟาหนะ กองแพทย์ ตามกระบวนยุทธ์ และ
 มหาดหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว และตำรวจภูธรประจำราชการตามเคยแก่กระบวนเสด็จ
 มาแต่ก่อน เสด็จแต่พระราชวังสนามจันทร์เมื่อฉนวนองค์การที่ ๓๐
 มกราคม ตอนเช้าระยะทาง ๔๓๐ เส้นถึงที่ประทับบริเวณบ้านกระทุ่ม
 เวลาบ่ายเสด็จจากบ้านกระทุ่มต่อไป ระยะทางอีก ๒๒๐ เส้น รวม
 ระยะทางสถลมารคเสด็จพระราชดำเนินรวม ๖๕๐ เส้น ถึงที่ประทับ
 แรมเมืองกำแพงแสนซึ่งว่าเป็นเมืองโบราณ ยังมีแต่เชิงเนินดิน
 ปรากฏอยู่ยัง เสด็จประทับพลับพลาแรม แวดล้อมด้วยเสด็จบำ
 เล็ก และทหาร ตำรวจภูธร ซึ่งไปโดยเสด็จเป็นระเบียบ ครั้น
 เวลาค่ำเสด็จแตรเรียกประชุมพร้อมกันที่หน้าพลับพลา โปรดให้เสด็จ
 พระชั้นนวลโหลหะ มาตั้งเป็นประธานที่สังการบูชา แล้วพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว ทรงนำสวดมนต์นมัสการพระรัตนตรัย เมื่อจบแล้ว
 พวกพลพร้อมกันร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี แล้วจึงแยกกันไป

ตามที่อยู่ จัดการล้อมวงและมีการประชุมให้พระสวคมน้อย่างน
ตลอดทุกพลับพลาแรมที่เสด็จ

ฉวันพุธที่ ๒๑ มกราคม ไปรคให้พักพลอยู่ที่เมืองกำแพง
แสนวัน ๑ ทวยทรงพระราชดำริเห็นว่า วันแรกเที่ยวทางผู้คนแรก
จะคุ้นเคยแก่การเที่ยวทางไกลย่อมจะเลื่อยล้า ควรจะให้พักบำรุง
กำลังเสียคราว ๑

ฉวันพฤหัสบดีที่ ๒๒ มกราคม เสด็จจากเมืองกำแพงแสน
ระยะทาง ๔๑๒ เส้น ถึงที่ประทับรอนหนองคักสาก เวลาบ่ายเที่ยว
กระบวนต่อไปอีก ๒๖๗ เส้น รวมระยะทาง ๖๗๙ เส้น ถึงที่
ประทับแรมบ้านบ่อสุพรรณ ในแขวงอำเภอสองพี่น้อง เมือง
สุพรรณบุรี

ฉวันศุกร์ที่ ๒๓ มกราคม เสด็จจากบ้านบ่อสุพรรณ ระยะ
ทาง ๑๓๕ เส้น ถึงที่ประทับรอนบ้านตะพังกรแขวงอำเภอบ้านทอน
เมืองกาญจนบุรี ทนเป็นบ้านเก่า ทำเลไร่นาหญ้านาขี้บรรณ มีวัด
โบราณหลายวัด และมีรอยเชิงเทินค่ายใหญ่อยู่ในที่ตำบลตะพังกร
นี้ ซึ่งควรเชื่อได้ว่า ตำบลตะพังกรแห่งนี้เองเป็นที่พระมหาอุปราช
โกษาธิบดีมาตั้งสมณมพล ตามที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร เมื่อ
เสด็จถึงที่ประทับรอนตำบลตะพังกร นายหมู่ใหญ่ หม่อมเจ้าสุฤทธิ

เขตมณฑลนครราชสีมา นาสมาชิกเสวยของรอย ๑
 มากอวยรบเสด็จอยู่ณถนน และตามเสด็จต่อไปจนถึงเขตแดน
 มณฑลนครราชสีมา เวลาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินจากบ้านตะพังกรต่อไป
 อีก ๒๔๖ เส้น รวมระยะทางสถลมารค ๓๘๑ เส้น ถึงที่ประทับ
 แรมยานคอนมะขามในแขวงเมืองกาญจนบุรี ระยะทางแต่ตะพังกร
 มาจนถึงยานคอนมะขาม เจ้าพนักงานหัวเมืองคักทางเสด็จพระราช
 ดำเนินคราวนี้ เพื่อให้ใกล้เคียงได้ลี้ภัยลี้ภัยตามลี้ภัยซึ่งได้ความว่ายังมี
 รอยค่ายครึ่งกองทัพพระมหาอุปราชาล้วนแห่ง ๑

ณวันเสาร์ที่ ๒๔ มกราคม เสด็จจากคอนมะขาม ระยะ
 ทาง ๔๐๕ เส้น ถึงที่ประทับรอนตำบลบ้านจะเข้สามพัน ซึ่งเป็น
 ตำบลเคย เป็นที่รบพม่าครั้งศึกหงสาวดี ปรากฏชื่อมาในพระราช
 พงศาวดารและยังเป็นตำบลบ้านใหญ่ เป็นที่ตั้งอำเภอแห่ง ๑ ในเขต
 เมืองสุพรรณบุรีในทวณนี้ เวลาบ่ายเสด็จพระราชดำเนินจากบ้าน
 จะเข้สามพันอีก ๑๔๗ เส้น รวมระยะทาง ๕๕๒ เส้น ถึงที่ประทับแรม
 เมืองอู่ทอง เป็นเมืองโบราณซึ่งน่าเชื่อว่า ได้ตั้งมาตั้งแต่ครั้งเมือง
 ที่พระปฐมเจดีย์ ยังมีรอยค้ำเชิงเนินและประตูเมือง ข้างในเมือง
 ตามที่กินเป็นเนินสูงก็มีรอยอิฐและกระเบื้อง ซึ่งเห็นได้ว่าเคยเป็นวัด
 หรือเป็นเทวสถานของเก่าหลายแห่ง ในการแผ้วถางและปลูกที่

ประติมากรรมเสด็จคราวนั้น ขุดพบของโบราณในเมืองอู่ทองไว้ทุกเกล็ด
ถ้วยหลายอย่าง เป็นต้นว่า แหวนตราสำหรับทำพอกและเครื่อง
ศิลาอีกหลายอย่าง เมืองอู่ทองนี้ ตรงกับที่เรียกว่า เมืองสุวรรณ
ภูมิในศิลาจารึกของพระเจ้าชนรามคำแหง ครั้นนครสุโขทัยเป็นราช
ธานี และน่าจะเห็นว่าเมืองอู่ทองนั่นเองจะเป็นเมืองเดิมของพระเจ้าอู่ทอง
ซึ่งไปสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ด้วยยงมวกและพระเจดีย์ ซึ่ง
แบบอย่างและฝีมือเข้ากับของกรุงศรีอยุธยาในชั้นแรก ปรากฏ
อยู่หลายอย่าง

ณวันอาทิตย์ที่ ๒๕ มกราคม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้פקกระบวนเสด็จออกที่เมืองอู่ทองวัน ๑ ทรงขบวนสรงออกตามหาราช
ณทนน ครั้นเวลาบ่ายโปรดให้มีการสรรพฟ้าในหม้อสมาชิกลือบ่า
ให้เป็นการรณรงค์ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
รางวัลแก่ผู้ชนะตามสมควร ชั่งในวันนั้น นายกองตรี พระยา
โบราณราชธานินทร์ ราชองครักษ์ ผู้บังคับการเลื่อยป่ามณฑลกรุง
เก่า ได้นำสมาชิกลือบ่ามณฑลกรุงเก่า กองร้อย ๑ เจริญจาก
เมืองอ่างทองมาคอยรับเสด็จออกที่เมืองอู่ทอง เพื่อยะเข้ากระบวน
โดยเสด็จไปนมัสการพระเจดีย์ ที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรง
ชนะยุทธหัตถีด้วย

ฉนวนจันทรทิ ๒๖ มกราคม เลด็จพระราชดำเนินจากเมือง
อุทของระยะทาง ๓๓๓ เส้น ถึงที่ประทับรอนททาชาม เวลาบ่าย
เลด็จพระราชดำเนินต่อไปอีก ๑๖๓ เส้น รวมระยะทาง ๔๙๖ เส้น
ถึงที่ประทับแรมขานโขง ซึ่งมีรอยเชิงเทินเป็นค่ายใหญ่อีกแห่ง ๑

ฉนวนองค์การทิ ๒๗ มกราคม เลด็จพระราชดำเนินจากขาน
โขง ระยะทาง ๓๐๐ เส้น ถึงที่ประทับรอนคองระมิง ทนมีรอย
เชิงเทินเป็นค่ายใหญ่อีกแห่ง ๑ เวลาบ่ายเลด็จพระราชดำเนินจาก
คองระมิง ๑๙๐ เส้น รวมระยะทาง ๔๙๐ เส้น ถึงที่ประทับ
แรมคองพระเจดีย์ คือที่พระเจดีย์ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้
ทรงสร้างไว้นั้น

เมื่อเลด็จถึง ทรงลี้การบัญชาพระเจดีย์แล้ว พระยาสุนทรสัง
ครามผู้ว่าราชการเมืองสพรรณบุรีนำสิ่งของโบราณต่างๆ ทูลเกล้า
ถวายสิ่งของซึ่งพบที่คองพระเจดีย์เมื่อฉวยกิน และแผ้วถางเตรียม
รับเลด็จคราวนั้น ยอคลองชัยเป็นรูปขีระ ทำด้วยทองสัมฤทธิ์
ยอก ๑ ใต้ในท่ห่างองค์พระเจดีย์ประมาณ ๒ เส้น มีรอยถก
กระสุนปืน น่าเข้าใจว่า จะเป็นยอคลองชัยนำพระคชาธารของสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราชจะถูกกระสุนปืนเข้าคักในคราวชนช้างนั้นปลิวไป

จึงมกินอยู่จนมาพบเข้าในคราวนี้ เป็นของอันประกอบด้วย สิริมงคล
 และห้องด้วยพระบรมนามาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่
 มาได้ประจวบเวลาเสด็จไปมีสักการถึงพระเจดีย์ ๔ ฐาน เป็นเหตุที่
 นำพิศวง คิดไปเหมือนนักเป็นของซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรง
 พระราชหฤทัยประทานไว้สำหรับพระองค์ ให้เป็น สวัสดิมงคล
 สันองพระราชออกสำหรับซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปในครั้ง
 นั้น นอกจากวชิระยอคงชัย มีของที่ใดที่ทักจนพระเจดีย์ อีก ๒ สิ่ง
 คือปืนใหญ่กระบอก ๑ เชือกกว่าปืนหามแล่นหน้อย ๑ และลูกตัม
 สัมฤทธิ์มรอยอักษรรามัญเหมือนกับเลขสาม เห็นจะเป็นลูกตัม
 สำหรับซึ่งของเช่นซึ่งคนปืนเป็นต้น นอกจากสิ่งของที่ใดที่ทักจนพระ
 เจดีย์พระยาสุนทรสงครามได้นำพระเครื่องซึ่งพบบนกรที่พระมหา
 ชาติเมืองสุพรรณบุรี เมื่อวันระเสด็จคราวนี้ เป็นพระพุทธรูปศิลา
 หลอมพิมพ์ด้วยโลหะธาตุอย่าง ๑ พระพุทธรูปมารวชยพิมพ์ด้วยดินเผา
 อย่าง ๑ อย่างละหลายร้อยพระองค์ ใดทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 พระราชทานแจกแก่เสือบา ลูกเสือ ทหาร และตำรวจภูธร บรรดา
 ที่ใดโดยเสด็จในคราวนี้

ณวันพรที่ ๒๔ มกราคม โปรดให้มีการบวงสรวงสมโภช
 พระเจดีย์สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เวลา ๓ โมงเช้า* เป้าแตร

* ตรงกับเวลา ๕ นาฬิกาซึ่งใช้กันในบัดนี้

สัญญาเรียกเสือบ้า ลูกเสือบ้า ทหาร และตำรวจภูธร บรรดาที่ใด
โดยเสด็จพระราชทานเนรมิตไปถึงคอนพระเจ็กัย ตั้งแถวพร้อมกันโดย
อันคืบย้ายหน้าเสือบ้าพระเจ็กัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบังคับ
ด้วยพระองค์เอง ทรงประทับยืนเครื่องนมัสการและเครื่องพลกรรม
บวงสรวงเสร็จ แล้วพระราชทานเครื่องสักการะให้พลทั้งปวงพัก
ประทับยืนบงาที่พระเจ็กัยทวักัน และกลับมายืนแถวตามเดิมพร้อม
กันแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายกองเอก พระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ เสด็จเสือบ้า ทรงอ่านประกาศ
กฎหมายเวรภัย

คำประกาศคุณผู้สงวน

สรวนชัยชาญคัลบาท รับพระราชโองการ มานพระบัญชา
สุรสิงหนาท ในพระบาทสยามมรรคมนตรี สมเด็จพระบรมเทวมหา
วชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั่วไทยประชาชนชาติ ขอ
ประกาศแก่เทพยเจ้าบรรกานานภาลัย และพระไพโรธมารักษ์ เทพ
พิทักษ์เจ็กัยสถาน สิ่งสำราญอรัญญประเทศ ด้วยนฤเบศร์ทรงศัก
ดำรงราชพงศาการ ครั้นมอญม่านก่อเชิญ เป็นประภักษ์ประทุษ
ประเทศ ทั่วสยามเกษตรมแปรปรวน สมเด็จพระนครีศวรเป็นเจ้า เป็น
ทันเคาศิกัล กุศลสรวนภาพชาวสยาม ทำสงครามหลายกาย ปราย

* เดิวนั้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ข้าศึกหงสาวดี ซึ่งมาตีพระนคร ให้พ่ายถอยถอยทัพ กลับไปเป็น
หลายครั้ง ตั้งแต่แผ่นดินพระชนกนาถ พระบาทธรรมราชา ครั้น
พระบิดาสวรรคต กำหนดในพงศาวดาร เมื่อปลายทศกัฏฐ์
ศักราชเการ้อย สร้อยห้าสิบสองโดยประมวญ สมเด็จพระนคร
ยพราช เสด็จเสด็จอาสน์ผ่านรัฐ พอข่าวผลึกแผ่นดินใหม่ ในกรุง
ศรีอยุธยา หลวงสารสาธิตาน พระยาม่านนันทพิตร คิดเอาเปรียบ
เชิงศึก นกจะเอาชัย จึงให้ราไชรส นามปรากฏกษัตริย์ว่า ผู้มหา
ยพราช ยাত্রพยุหเสนาองค์ มาโดยทางกาญจนบุรี ในเดือนยี่
ขึ้น ครั้นพระบาทบรมศรี องค์พระนครเป็นเจ้า ทรงทราบเข้า
คิดศึก ยกส่งออกมาซึ่งชัย จึงเสด็จไปต่อสู้ รัชศกแตกพ่าย จับได้
นายเสนา มีพญาพลมเป็นตน ฌต้ายลจระเข้สามพัน อปราชนั้น
หนีได้ มานเลี้ยชยครองน พลนเป็นเหตรอนเรา แก่พระเจ้าหงสา
เกรงบรรดาประเทศราช จะเอื่อมอาคมเอาอัสสระ จึงมานะมุ่งหมาย
จะทำลายเมืองไทย ให้เห็นเป็นตัวอย่าง รบช่องว่างป่หนิง ถึงมะโรง
จัตวาศึก ทศกัฏฐ์ศักราชเการ้อย เคษสร้อยห้าสิบสี่ มรวบสั่งให้เกณฑ์
ทัพ ไทยใหญ่กับมอญพม่า ให้อปราชเป็นใหญ่ มาซึ่งชัยอีกครั้ง
กำลังพลมากมาย หลายเท่ายิ่งกว่าไทย เกือบไพร่ทางเก่า เข้า
ทางกาญจนบุรี มาตั้งทัพชุมนุมพล ฌต้ายลจระเข้พัน สัฟรณนคร

เขตต์สถาน ฝ่ายภบาลพระนเรศวร เมื่อทราบเหตุศึกใหญ่ ไพร
 ชาวหงสา ยกเข้ามาครองนันทิงจิตสรวทพหลวง ทวกระทรวง
 สรวพเสรีง เล็กจากราชธานี กบองคศิริอนชา พระเอกาทศรถ ชม
 นมหมกหม่พล ฌค้ายลมะม่วงหวาน เบิกโฆลอนทวารเทิรทัพ ไพร
 รบขจรามทร เมื่อวันอาทิตย์เดือนยี่ ขึ้นศกเกาศำ คำเนิรพลไป
 สรรพน ต่งทัพชนธค้าย หนองสาหร่ายทมน ครนวนจทร
 แรมสองคำ ไคทรงทำยทหัตถ์ มชัยฆ่าอปราศ ฆ่าคคช้าง
 ้วยพระหัตถ์ กำจคศัทรพายแพ แก่พระเกชาภินหาร เป็นอวสาน
 แตนัน ฆ่าคกขยนหยคค มีแต่ไทยไปรอญ จนเมืองมอญเป็นข้า
 ตลอคมหายทอสมัย ครองนไนไชรปรากฏ ในเบื้องบทพงศาตาร ว่า
 ภบาลพระนเรศวร ปรารภเหตุมหาชัย ให้สถาปนาพระเจดีย์ ไว้
 ณทชัยสถาน มาจนกาลยคน จำนวนยนานนย สามร้อยกยยสิบ
 เอ็คสรูป พระสถูปพงปรากฏ แ่นกำหนดคตองหลักฐาน ชาวสาสัน
 ทราบเบื่องบาท ขรมนาถพระเป็นเจ้า มงกฎเกล้าประชาไทย ภู
 ไนยทรงโสมนัส ตรีสให้เตรียมยาตรา พร้อมพระวงศาข้าทลพระ
 บาท โดยเสด็จยาตรพาหน เป็นกระบวนพลเลื่อยา อุตล้าให้เสด็จ
 โดยทรสถาน มานมัสการพระเจดีย์ ด้วยมีพระราชประสงค์ จะ
 ทรงพระราชพิศ กุศลกิจทั้งหลาย ถวายสมเด็จพระนเรศวร วิชิต

เชษฐี วรรราชา และพระเอกาทศรถ เสด็จพระเกียรติยศสองสุรราช
และประคำสนั่นส่วนพระกษัตริย์ แก่เหล่าพลทหารไทย บรรดาไท
ท้อ สี่ หม่อมมอญมาครั้งนั้น ข้องกันสยามอาณาจักร หักกำลัง
เหล่าศัตรู เอาชัยพลเอาชัย ทั้งไทกล้าแต่หลัง ขอกษัตริย์ทั้งสอง
พระองค์ จงทราบด้วยทิพยโสด ทรงปราโมทย์อันโมทนา ในพระ
ราชริยาผ่านเฝ้า พระมังกกุเกล้าซึ่งทรงออกสำหิ เสด็จมาในครั้ง
นั้น ส่วนเส้นพลทหาร ซึ่งพระราชทานพระกษัตริย์ จงรับผลทั่วหน้า
สมกับท้าวเกล้า ท้อสี่เค็กกมัย ฯ

อนึ่งไซ้ขออำนาจ แห่งพระราชศรัทธา ในพระอรหัตคุณ
พุทธอคมธรรมและมหาสงฆ์ คือองค์พระรัตนตรัย ทั้งไทไททรงพล
ทวยเทพท้าวพระสถปสถาน จงบันดาลอวยสวัสดิ์ สิริพพัฒน์มงคล
แก่ประชาชนชาวสยาม ให้มีความจำเริญยิ่ง ขจิตสังสรรค์พอบัว
สารพัดพิพิล ภัยเค็กกมัยคณียาต สยามราษฎร์เป็นสุขสำราญ
หากจะมีการซึ่งชัย จงพลไทยทั้งสอง คือกองทหารบกเรือ และ
เสือน้ำเป็นต้น ทุกคนจงเหิมหาญ ในกิจการข้องกัน ชาติชัยท
สี่มา รักษาอิสสรภาพสยาม พยายามโดยน้ำใจ เช่นทหารไทยครั้ง
พระนเรศวรปราบหม่อมวลกัศกร จนสยอนชื่อชาวไทย ทั่วไปทุก
ประเทศ อนึ่งขอเทวไตรรัตนคุณ และอกุลเทวอำนาจ ให้พระบาท

พระมงกุฎเกล้า เป็นเจ้าพระนิกรไทย ทรงเจริญชัยเตชานภาพ ปรากฏ
 ศักดิ์ขามเข็ก ทรงสมเด็จพระนครสวรรค์ ทุกประเทศจงเกรงพระฤทธิ
 และทรงสถิตสถาพร ในบรรดาเศวตฉัตร สิบสี่ริ้วฉัตร ทรง
 ดำรงราชกรณียกิจ อนึ่งสยามรัฐราชอาณาจักร ทรงเรื่องศักดิ์
 สิริวิไล ทรงวิสัยอิสสรภาพ ทรงสันคินและฟ้า ประสิทธิ์ประสงค์
 เจ้าเหล่า ทกข้ออธิบาย โสคติเทอดมู ฯ

เมื่ออ่านประกาศจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มี
 ราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กระทำวันทยาการแล้ววันทยหัตถ์ ขณะ
 นั้นชาวประโคมก็ประโคมแตรเคียว แตรวง และพิณพาทย์ ขน
 ปรือมกัน เมื่อสวดเสวยประโคมและมีราชโองการให้ยืนเรียง
 ประจักษ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน
 ขึ้นประทับบนเกย ท่ามกลางหมู่พลทั้งหลาย มีราชโองการให้
 พระบรมราโชวาทดังนี้

ทหารและเสนา

ตามที่เราทั้งหลายที่ได้มาพร้อมกันถึงสถานที่สำคัญนี้ คือ
 เป็นที่สมเด็จพระนครสวรรค์ พระเจ้าแผ่นดินไทย ได้กระทำสงคราม
 มีชัยแก่ศัตรู พระมา มอญได้พ่ายแพ้แก่พระขรรค์ เราทั้งหลาย
 ควรจะมีความโสมนัสยินดีต่อกัน และเราทั้งหลายควรจะคำนึงถึงเหตุ

และกิจการที่ทำให้เราได้ชัยชนะนะแก่ข้าศึก ๆ มีทหารและกำลังยิ่ง
กว่าเราเป็นอันมาก ฝ่ายเขามากกว่าฝ่ายเราตั้งสามสี่เท่า เพราะ
เหตุใดเล่าเราจึงได้สามารถเอาชนะชนะได้ เราจะขอเล่าเรื่องอื่น ๑
ซึ่งเขาเล่ากันมาพอเป็นอาหาร

ในกาลครั้ง ๑ เจ้าผู้ปกครองนครอัฟมานิสถานมีความประ
สงค์จะทำสงครามกับอังกฤษ ได้ส่งขุนนางไปสืบที่เมืองอังกฤษ
ถึงวอแลนท์และกิจการเรื่องทหารอย่างไร ก็ได้ทราบข่าวจากผู้ที่
ไปสืบนั้นว่า เขาเก็บคนเป็นทหารจากเมืองลอนดอนบ้าง ตามหัว
เมืองต่าง ๆ บ้าง แต่ล้วนเก็บเอาแต่คนที่เลวไม่มีประโยชน์ ไม่
เป็นแก่นสารอะไรทั้งสิ้น เจ้าเขกนั้นจึงได้ส่งขุนนางอีกคน ๑
ไปดักท่อนเกล ขุนนางรายงานว่าท่อนเกลไม่นิยมอังกฤษเลย เจ้า
เขกนั้นเมื่อได้ทราบความเช่นนั้นแล้วจึงสั่งการเตรียมที่จะไปรบ
อังกฤษ แต่ข้าหลวงต่างพระองค์ในประเทศอินเดียได้ทราบข่าว
เข้า จึงสั่งให้เตรียมกิจการสวนสนาม แล้วก็เชิญเจ้าเขก
นั้นมาคุย เจ้าเขกมาที่ทหารมาก้วยแปดพัน ในระหว่างที่
ทำงาน ๗ วันนั้น เจ้าเขกมีไทม์เวลาพักผ่อนหลับนอนเลย เพราะ
ต้องมัวกังวลคอยดักทหารแปดพันของตนอยู่ เสมอว่า จะขอตรงและอยู่
ในบังคับบัญชาหรือไม่ แต่ฝ่ายทหารอังกฤษนั้นถึงเวลาที่เขาเข้า

แตรนอน ทหารนอนเฝ้าขบเร่ขบรอมกัน ไม่ทำอะไร
 ใดก็ทำรอมกัน เมื่อถึงเวลาส่วนสนาม เขาก็เฝ้ารอมกัน หน้า
 ตาและกรยาทำทางกรว้างองอาจเป็นสง่าทวักไปทงหมด เจ้า
 แขนกษณร สกพศวง จึงไต่ถามท่านข้าหลวงนั้นว่า ท่านทำกัน
 อย่างไรจึงไต่เรยรอมกัน ทหารของข้าพเจ้า ๆ ไต่เลือกควย
 ตนเองและรู้จักทุกคน ทำให้ไม่เป็นเช่นของท่านได้บ้าง ส่วน
 ทหารของท่านนั้นเกณฑ์กันมาคงแสนไม่ใคร่จักกันเลย ทั้ง
 คนที่เกณฑ์หรือก็มีไต่เลือกสรรอันใด แต่ทำทางองอาจและ
 รอมเพรียงกัน ทงนควยเหตุใด ท่านข้าหลวงจึงกล่าวว่าก่อน
 จะตอบท่าน ข้าพเจ้าต้องขอถามขณหาข้อ ๑ ว่า การที่ท่าน
 เป็นเจ้าปกครองบ้านเมืองนั้น ท่านมีประโยชน์อะไร เจ้าฉนจึง
 ตอบว่า ที่ปกครองนั้นก็เพื่อประโยชน์แก่บ้านเมืองและเพื่อเป็นเกียรติ
 ยศเกียรติคุณส่วนตัวข้าพเจ้าเองด้วย ท่านข้าหลวงจึงตอบว่า ก็
 แล้ว แต่ทหารเล่า เขาเป็นทหารเพื่อประโยชน์อะไร เจ้าก็ตอบ
 ว่า เขามาเป็นทหารก็เพราะหวังว่า ถ้ารบชนะเขาจะได้รับบำเหน็จ
 อกประการหนึ่งถ้าจับอะไรได้เขาก็จะได้เอาไปใช้ เป็นทาสของเขา
 หรือสิ่งของอันมีค่าใด ๆ ที่เขาชิงได้ในเวลารบ เขาก็จะได้เอาไปใช้

เป็นอาณานิคมส่วนตัวเขา ข้าหลวงต่างประเทศจึงว่า นั่น
 และเป็นคำตอบปัญหาของเจ้าเอง ทหารอังกฤษแต่แรกนั้นก็คิดแต่
 จะเพาะถึงประโยชน์ส่วนตัวเหมือนกัน แต่เมื่อได้เข้ามาเป็นทหาร
 ได้รับคำสั่งสอนเข้าแล้ว ทหารทุกคนจึงได้คิดถึงเกียรติยศของกอง
 รอย ๆ นกคิดถึงเกียรติยศของกองพัน ๆ นกคิดถึงเกียรติยศของกองพล ๆ
 นกคิดถึงเกียรติยศของกองทัพ ๆ นกคิดถึงเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน
 เป็นที่สุดถึงนั้น เพราะฉะนั้นจะคิดสิ่งใดก็เหมือนกับคน ๆ เดียวคิด
 จะทำสิ่งใดก็อาจสำเร็จตลอดไปได้ โดยมุ่งใจเป็นอย่างเดียวกันที่
 จะรักษาพระบรมเทษานภาพแห่งพระเจ้าแผ่นดินของตน

เจ้าแซกสตัน จึงคำนับแล้วกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ไม่มี
 ใครในโลกนี้จะสู้ได้
 เรอนนี้เป็นเรื่องทองกฤษเขาเล่า แตกมคตจะสู้ไต่อย่าง
 ไทยเราทำไมชัยชนะแก่พม่าครั้งนั้น ก็เพราะเหตุอย่างเดียวกัน
 เอง พม่ายกมาเป็นค่ายเป็นกอง ทำไมเราไม่ยกกว่าจึงชนะได้
 ชื่อนักปรากฏไม่เฉพาะในพงศาวดารเราเองเท่านั้น ถึงพงษาวดาร
 ของพม่าเองก็กล่าวเหมือนกัน คือเมื่อพระเจ้าหงสาวดีรบสังเวียน
 ประชุมเจ้านายและนายทัพนายกองพม่ารามัญทั้งปวง แล้วถาม
 ว่าทำไมพวกเราจึงไต่รบไทยเอาชัยชนะไม่ได้ ต้องล่าถอยปราศัย

อยู่เสมอ นายทัพนายกองจึงได้ทูลตอบว่า ทหารไทยรบด้วยยาก
 เพราะกลัวพระนเรศวรยิ่งกว่าความตาย ขอนต้องตรองให้คิด ชอบกล
 อยู่ ส้มเต๋พระนเรศวรก็หรือพระเจ้าหงสาวดีเองก็ จะสามารถ
 ลงอาชญาใดที่แรงไปกว่าอาชญาตายก็ไม่มี อาชญาตายย่อมเป็น
 อาชญาแรงที่สุดอยู่แล้ว ถ้าเช่นนั้นทำไมฝ่ายพระมางจื๊อไม่บังคับ
 ณะนบ่างเล่า ขอนพะมาพทแก้ตัวเปล่า ๆ ที่พวกไทยซึ่งซัยชนะ
 ไ้ก็เพราะพวกไทยรักส้มเต๋พระนเรศวร เพราะเห็นแล้วว่าพระ
 นเรศวรคงพระทัยที่จะบอกรับคนชาติอันมาช่วยเราไว้ เพราะ
 เหตุฉะนั้นพวกไทยจึงไม่สะกิดกลัวความตาย สู้บากบั่นหาญเข้าสู้
 ฆ่าศึกโดยหวังจะมีชีวิตอยู่ เพราะถ้าไม่สู้รุกเข้าสั้ตายแล้ว ความ
 ตายจะใคร่มาหา จะต้องเป็นขี้ข้าเขาทั้งชาติ

จำเดิมแต่ส้มเต๋พระนเรศวรได้กระทำยุทธหัตถีตม ซัยชนะที่
 ตำบลน ชาติไทยกลับเป็นไทยแล้ว พระมาฆญก็มีความยำเกรง
 ต่อหน้าไทยก็มีอัสสรวาพเดิมบริบูรณ์ ได้รบความสั้ชมากเกินกว่าที่
 ควร ไม่เหมือนคนไทยครั้งส้มเต๋พระนเรศวร ถ้าพวกเราพร้อมกัน
 พยายามทำใจเราให้เหมือนคนไทยครั้ง ส้มเต๋พระนเรศวร ที่รบฮาวอ
 รบพะมา แล้วพวกเราทั้งหมคชงได้มาประชุมอยู่ในที่นี้ แม้จะ
 เป็นแค่ส่วนน้อยมากตกลงชวนกัน พกให้เหมือน ๆ กันทั้งหมคฉะน

แล้ว เสียงนักร้องก็กระทยหูคนอื่น ๆ ค่ำ ๆ ไป ในไม่ช้า
ก็แพร่หลายทั่วทั้งกรุงสยาม เวลาที่ชนชาวสยามพากันพล
เป็นเสียงเดียวกันหมดทั้งนี้ เวลานั้นและเราจะถึงสมัยที่ไม่มีเวลาจะ
เสื่อมทรามลงได้ ตัวเราเองประจักษ์ก่อก่อนก่อก่อนหนึ่งในเขา
เราจะรักษาก่อนกันนั้นแล้วและปล่อยให้อาณาประชาราษฎร์นั้นจะเป็นประโยชน์
อันใด เราจะต้องคงไว้รักษาเขา ก่อก่อนกันนั้นจะอยู่ได้ เมื่อพวก
เราทำใจให้สำเร็จได้ดังนี้แล้ว เมื่อนั้นและเราจะได้เหมือนชนกษัตริย์
เราครึ่งสมเด็จพระนเรศวร

ขอเจ้าทั้งหลายจงจำคำของเราไว้ใหม่น และบันทึกข้อให้
แสดงความจริงต่อกันโดยวิธีเพลง เพื่อความสง่าแก่คณะของเรา
และเพื่อความเคารพแก่สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระเอกาทศรถ
และพระสัถย์อื่น ๆ

เมื่อจบพระบรมราชาธิราช พลทั้งหลายพร้อมกันร้องเพลง
ต่าง ๆ สำหรับเสียดำถวายจนจบแล้ว กระทำวันทยาวัตรอันทยะหัตถ์
อีกครั้ง ๑ แล้วเกราะแถวผ่านหน้าเกยที่ประทับ พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงประณามพระพทมนตร์ พระราชทานสวัสดิมงคลแก่
พลทั้งหลายทั่วทุกกรม เป็นเสร็จการ พระราชพิธี บวงสรวง
ในตอนเช้า

เวลาบ่าย ๔ โมง* ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการ
 สรรพกัฬาสัมโภชพระเจ้ายะ พระราชทานรางวัลแก่ผู้ชนะตาม
 สัมควร ครั้นเวลาค่ำ โปรดเกล้าฯ ให้มีการเลี้ยงนายเสือยา
 กากยลกลี และนายทหาร นายตำรวจมอ ทูลานหน้าพลบลา
 เมฆวนเสร็จการเลี้ยง นายกองเอง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ
 คางราชานภาพ เจริญเสือบา ถวายชัยมงคลพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยหัว แทนเสือบา ลกลี ทงทหารและตำรวจมอ บรรดาที่โต
 โดยเสือก ผไทโคงไต่รับพระราชทานอาหารเปล่งอทาน ถวายชัย
 มงคลพรหมกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยหัวมพระราชดำรัส
 คอยพระราชทานพร ครั้นเสร็จการเลี้ยงจึงรวมการมหรสพสัมโภช
 พระเจ้ายะ มกอกไม่เพลิงพมสและพล ชงอิดารวกลีสงทองเมือง
 สพรณบรตององคพนอง เป็นผไทเคยเผาสัมเทพระพทอเจ้า
 หลวงมาแต่ก่อน จิตไปถวายช่วยในการพระราชกคิล ส่วนการ
 มหรสพนมการเล่นต่าง ๆ ล้วนแต่ในพวกเสือบา ลกลี และ
 ทหาร เล่นตามแต่ที่ระจิตไคกรมละชด เล่นค่อกันจนเวลาจน ๒
 ยาม สิ้นการมหรสพ เป็นเสร็จการสัมโภชพระเจ้ายะ
 ฌวันพททิสยทท ๒๔ มกราคม ยাত্রากระบวนเสด็จกลับ

* ทรงกับเวลา ๑๖ นาฬิกาและ ตรงกับเวลา ๒๔ นาฬิกาซึ่งใช้กันอยู่ในเวลานี้

จากคอนพระเจดีย์ตามหนทางที่เสด็จไป ระยะทาง ๔๐๐ เส้น ถึง
ที่ประทับรอนคำบลหนองกุฎี เวลาบ่ายเสด็จต่อมาอีก ๑๘๕ เส้น
รวมระยะทาง ๕๘๕ เส้น ถึงพลับพลาประทับแรมบ้านไช้

ณวันศุกร์ที่ ๓๐ มกราคม เสด็จจากบ้านไช้กลับตามหน
ทางที่เสด็จไป ระยะทาง ๒๗๐ เส้น ถึงที่ประทับรอนคำบลห้วย
ทวน เวลาบ่ายเสด็จต่อมา ระยะทางอีก ๒๒๖ เส้น ถึงพลับพลา
เมืองอุทองประทับเสวยพระกระยาหารเวลาเย็น และเสวยพลทโดย
เสด็จ เสด็จแล้วยาตรากระบวนต่อมาอีก ๑๔๗ เส้น รวมระยะทาง
๖๔๓ เส้น ถึงที่ประทับแรมบ้านจระเข้สามพัน ซึ่งเป็นพลับพลา
ประทับรอนเมือชาเสด็จไป

ณวันเสาร์ที่ ๓๑ มกราคม เสด็จจากบ้านจระเข้สามพันตาม
ทางชาเสด็จไป ระยะทาง ๓๓๘ เส้น ถึงที่ประทับรอนบ้านลาดบัวขาว
เวลาบ่ายเสด็จยาตรากระบวนแยกจากทางที่เสด็จเมือชาไป ระยะ
ทาง ๑๐๔ เส้น รวมระยะทาง ๔๔๒ เส้น ถึงที่ประทับแรมบ้าน
วังไช้ แขวงเมืองกาญจนบุรี

ณวันอาทิตย์ที่ ๑ กุมภาพันธ์ เสด็จจากบ้านวังไช้ ระยะทาง
๑๖๒ เส้น ถึงที่ประทับรอนคอนคาเพ็ด ระยะทางจากที่ประทับรอน
เพียง ๘๒ เส้น รวม ๓๔๔ เส้น ถึงที่ประทับแรมทนายทวน

ทรงพระราชดำริเห็นว่าเส้นทางไกล จึงโปรดให้ยาตรากระบวนเสด็จ
 ไปยังบ้านทอนแต่ในตอนเช้า ที่บ้านทอนนี้เป็นที่คงที่ว่าการอำเภอ
 ของเมืองกาญจนบุรีแห่ง ๑ และมีรอยค่ายใหญ่ครึ่งคอกหงสาวดีอยู่
 ค่าย ๑

ณวันจันทร์ที่ ๒ กุมภาพันธ์ เสด็จจากบ้านทอน ระยะทาง
 ๓๐๕ เส้น ถึงที่ประทับรอนบ้านหนองขาว ซึ่งยังมีรอยค่ายใหญ่
 อยู่อีกแห่ง ๑ เวลาบ่ายยาตรากระบวนเสด็จจากบ้านหนองขาวต่อ
 มาอีก ๓๑๓ เส้น รวมระยะทาง ๖๑๘ เส้น ถึงเมืองกาญจนบุรี
 ตั้งที่ประทับแรมที่แนวค่ายเก่าตำบลฉางผิงใต้ ทรงเมืองกาญจน
 บุรีข้าม

ทางสถลมารคที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จคราวน
 ยกไว้แต่ตอนตั้งเต็นท์หนองขาวมาเมืองกาญจนบุรี เป็นท้องที่ซึ่ง
 ราษฎรทมิฬอยู่ในเวลานั้น และบางทีหลายชวคนมาแล้ว ยัง
 ไม่เคยเห็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของคนเสด็จเลย เพราะ
 ฉะนั้นแลเห็นก็คลอกทางว่า ราษฎรพากันปักยวนคิที่ระไกรยเสด็จ
 และไคเฝ้า ๆ ทว่าหน้า ที่อดสำหรับเฝ้ามารยเสด็จแต่บ้านไกล ๆ ก็
 มาก พวกที่มานอยู่ใกล้ทางเสด็จ บ้างต้งนา บ้างหาอาหารม
 เข้าหลามเป็นต้น มากอยเลยคนตามเสด็จทุกระยะบ้าน ถ้า

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับ ณ ใต้ ราษฎรก็พากันเข้ามา
 ขอเผื่อกราบถวายบังคม บางคนก็ให้ สละเบี่ยงอาหาร ของเข้ามาทูล
 เกลา ๆ ถวาย บางคนก็มากราบบังคมทูลขอพระราชทานนำพระ
 พทมนตร์ เพื่อเอาไปเป็นสวัสดิมงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัว ทรงพระเมตตาแก่ราษฎรผู้ใดที่นำของมาถวายก็พระราช
 ทานพระราชทรัพย์ตอบแทน ส่วนที่กราบทูลขอนำพระพทมนตร์
 นั้น ก็ทรงส่งนำพระชั้นวไลยพระราชทานไปตามปรารถนา ๓
 ราษฎรพากันไปคยัคมากลออกทาง

ส่วนราษฎรพวกบ้านหนองขาว แขวงเมืองกาญจนบุรีนั้น ได้
 ว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้เคยเสด็จ ถึงบ้านหนองขาว ๒
 ครั้ง แต่ครั้งหลังกันขีได้ถึง ๒๖ ปีเศษคน เมื่อทราบว่าพระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จผ่านบ้านหนองขาวคราวนี้ พวกชาวบ้าน
 ทั้งสมอหนองขาวนักแฉะพร้อมใจกันจะเลียงคนตามเสด็จ และรับ
 เสด็จโดยลำพังคน เมื่อเสด็จไปถึงพลับพลาประทับร้อนซึ่งตั้ง ณ
 บ้านหนองขาวมีพระสงฆ์และราษฎรทั้งชายหญิงหลายพันคน ก็
 เข้าหลามและส้อมมาตั้งอยู่เต็มบริเวณวัด พระเสด็จมาถึง ท่าน
 ผู้ใหญ่บ้านที่เห็นหัวหน้าก็เข้าไปกราบบังคมทูล ขอรับพระราชทาน
 พระบรมราชาอนุญาตเลียงบรรดาผู้ ทตามเสด็จ ให้ ทวกัน เมื่อได้

รัชพระราชทานพระบรมราชาณาญาตแล้ว ราชภรรยาหญิงก็พากัน
 เชื้อเชิญพวกที่ตามเสด็จไปบริโภคอาหารที่วัดมา ราชภรรยาของ
 สำหรับช่วยกันปฏิบัติเหมือนอย่างปฏิบัติพระ เติมตลอดไปในลาน
 วัด ครั้นเสร็จการเลี้ยงคนตามเสด็จแล้ว พวกชาวบ้านของ
 ชาวที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่พากันเข้าไปกราบยังคมทูลว่า ชาวบ้านหนอง
 ชาวใต้เคย เวียนเทียน สมโภชพระบรมรูปมาแต่ก่อนหลาย ครั้งแล้ว
 บกนพระองค์เสด็จมาให้ ราชภรรยาบ้านใต้เฝ้าและใต้เห็นพระองค์ทว
 กัน ขอรัชพระราชทานพระบรมราชาณาญาตเวียนเทียนสมโภชพระ
 องค์ให้สมกับที่ปศุชนกสักการัง ๑ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 พระราชทานพระบรมราชาณาญาตแล้ว พวกราชภรรยาทั้งชายศรีและ
 แวนเวียนเทียนซึ่งโคตรเตรียมไว้ พร้อมทั้งพณพาทย์เครื่องประ
 โคม เบิกแวนเวียนเทียนสมโภช พระสงฆ์สวดชัยันโตและพิณ
 พาทย์ประโคมขับพร้อมกัน ราชภรรยาต่างคนต่างอยากจะไถ่ถอน
 เวียนเทียน เวียนกันอยู่ช้านานนักด้วยชั่วโมงจึงได้ครบ ๓ รอบ
 บรรดาที่ติดตามเสด็จเมื่อใดแล เห็นความจงรักภักดี ของพวกราชภรรยา
 ซึ่งมีต่อพระเจ้าอยู่หัวของคน ก็พากันบังเกิดความปิติและวิงวอน
 ปากชมราชภรรยาด้วยกันทั่วหน้า

ในวันท ๒ กุมภาพันธ์ เวลาค่ำ ทหารบกมณฑลราช
 ปรมนายพลตรี พระยาพิไชยชาญฤทธิ ราชองครักษ์ ผนัญชา
 การกองพลเป็นประธาน กราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวไปเสวยที่โรงทหาร และเชิญนายเสียบ่า ผู้กำกับ
 ลกเสธ นายทหารกรมอนและนายตำรวจอาชรร ไปเลี้ยงพร้อมกัน
 ภาย เมื่อเลี้ยงเสร็จแล้วมณฑลภาคแรก และมณฑลเกรียงของ
 พระศรีสุพรรณศรี นายอำเภอสังขละบุรี ซึ่งได้ส่งมาคอยรับเสด็จ
 พร้อมด้วยครอบครัว และพาครอบครัวมาทวย ลกระเกรียงเล่นถวาย
 ทั่วจนเวลา ๕ ทุ่มเศษ เลิกทกลบคืนยังที่ประทับแรม

ณวันอังคารที่ ๓ กุมภาพันธ์ เวลาเช้า เสด็จทรงเรือพระ
 ทนงมาตากาวงยาม พร้อมด้วยเรือรบพลกทโดยเสด็จของตาม
 ลำแม่น้ำจากเมืองกาญจนบุรี ถึงที่ประทับแรมบ้านโป่ง แขวงเมือง
 ราชบุรี เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เป็นเสด็จการเสด็จทางสถลมารค
 ไปทอนพระเจดีย์เพียงเท่านั้น ทอนเสด็จทกลบจากบ้านโป่ง มาพระ
 ราชวังสนามจันทร์ เมืองนครปฐมในการซ้อมรบเสียบ่า เสด็จทกลบ
 มาถึงพระราชวังสนามจันทร์ เมื่อณวันอาทิตย์ที่ ๘ กุมภาพันธ์

